

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДБОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ ЖИВОТА И ОБИЧАЈА РОМА

Научна конференција

**ДОПРИНОС
РАДЕТА УХЛИКА**
ЛИНГВИСТИЦИ И КУЛТУРИ РОМА

22. новембар 2019. године
САНУ, Кнеза Михаила 35

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДБОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ ЖИВОТА И ОБИЧАЈА РОМА

Научна конференција

ДОПРИНОС РАДЕТА УХЛИКА ЛИНГВИСТИЦИ И КУЛТУРИ РОМА

22. новембар 2019. године
САНУ, Кнеза Михаила 35

ОРГАНИЗАЦИОНИ ОДБОР

Академик ТИБОР ВРАДИ, председник

Академик ЈАСМИНА ГРКОВИЋ-МЕЏОР

др РАЈКО ЋУРИЋ

др БИЉАНА СИКИМИЋ

др ГОРАН БАШИЋ

др ДРАГОЉУБ АЦКОВИЋ

др МАРИЈА АЛЕКСАНДРОВИЋ

ДРАГИЦА ПУЉАРЕВИЋ

ПРОГРАМ

Петак, 22. новембар 2019. године

Свечана сала САНУ

9.30

ПОЗДРАВНЕ РЕЧИ

Академик ТИБОР ВАРАДИ

Академик ЈАСМИНА ГРКОВИЋ-МЕЏОР

УВОДНИ ПАНЕЛ

Председава: академик Тибор Вареди

9.45–10.05

Младен УХЛИК

Кратки осврт на живот Радета Ухлика – из породичних сјећања

10.05–10.25

Драгољуб АЦКОВИЋ

Необичност живота и дела Рада Ухлика

10.25–10.45

Аиша СОФТИЋ

Раде Ухлик у Земаљском музеју Босне и Херцеговине

10.45–11.05

Мирослав НИШКАНОВИЋ

Раде Ухлик – живот и дело, сећања и документи

11.05–11.20

Пауза за кафу

ФОЛКЛОРИСТИЧКИ ОПУС РАДЕТА УХЛИКА

Председава: др Хедина Тахировић-Сијерчић

11.20–12.05

Данијела ПОПОВИЋ-НИКОЛИЋ

Ромске народне приповетке и предања у записима Радета Ухлика

12.05–12.25

Марија АЛЕКСАНДРОВИЋ

Раде Ухлик као чувар народних прича и песама Рома

12.25–12.45

Биљана СИКИМИЋ

Мале ромске фолклорне форме у лингвистичким студијама Радета Ухлика

12.45–13.05

Свенка САВИЋ

Ромолошке идеје и остварења Радета Ухлика и Трифуна Димића

13.05–13.35

Дискусија

13.35–14.45

Коктел, Клуб САНУ

ЛИНГВИСТИЧКИ РАД РАДЕТА УХЛИКА

Председава: академик Јасмина Грковић-Мејџор

- 15.00–15.20**   **Никола РАШИЋ**
Ухликов рад „Циганизми у шатровачком аргоу и сличним говорима“
у односу на такозвани ромско-српски мјешовити језик
- 15.20–15.40**   **Марија ВУЧКОВИЋ**
Допринос Радета Ухлика проучавању жаргонске лексике ромског порекла
- 15.40–16.00**   **Хедина ТАХИРОВИЋ-СИЈЕРЧИЋ**
Лексеми оријенталног поријекла у гурбетском дијалекту босанско-херцеговачких Рома у причама и легендама Рада Ухлика
- 16.00–16.20**   **Рајко ЋУРИЋ**
Каузативни ромски глаголи
- 16.20–16.40**   Пауза за кафу
- 16.40–17.00**   **Мирјана МИРИЋ**
Балканизми у радовима Радета Ухлика
- 17.00–17.20**   **Светлана ЋИРКОВИЋ**
„Датив присности“/„Датив срдачности“ у радовима Радета Ухлика
- 17.20–17.40**   **Љубица ЋУРИЋ**
Допринос Радета Ухлика изучавању гурбетског ромског:
питање неодређеног члана
- 17.40–18.00**   **Анамарија СОРЕСКУ-МАРИНКОВИЋ**
Запажања о Каравласима и румунском језику у делима Радета Ухлика
- 18.00–18.30**   **Дискусија**
- 18.30**   **Завршна реч**
- 19.00**   **Посета изложби посвећеној Радету Ухлику,
Музеј ромске културе**

ОБАВЕШТЕЊЕ ЗА УЧЕСНИКЕ

Научна конференција ДОПРИНОС РАДЕТА УХЛИКА ЛИНГВИСТИЦИ И КУЛТУРИ РОМА одржаће се 22. новембра 2019. године у Свечаној сали Српске академије наука и уметности. Моле се учесници скупа да своје излагање ограниче на 20 минута, дискусију на 5 минута и реплику на 2 минута.

КЊИГА АПСТРАКАТА

KRATKI OSVRT NA ŽIVOT RADETA UHLIKA – IZ PORODIČNIH SJEĆANJA

Mladen Uhlak

Oddelek za Slavistiko Filozofske fakultete, Univerze v Ljubljani
Institut für Slawistik, Karl-Franzens-Universität Graz

U izlaganju predstavljamo nesvakidašnji životni put i stvaralaštvo Radeta Uhlika (1899–1991), lingvista i jednog od začetnika romologije na području bivše Jugoslavije. Na osnovu porodičnih sjećanja ukratko ćemo predstaviti tri perioda u njegovom životu – najprije odrastanje u slovačko-srpskoj porodici i školovanje u Austriji, gdje je naučio mnogobrojne jezike, u vrijeme zalaska Austrougarske imperije. Drugi dio posvećujemo periodu između dva rata, kada Uhlak kao gimnazijski profesor u Prijedoru i Tuzli počinje da proučava romski jezik i kulturu (prije svega govore i običaje Gurbeta, Gupta i Arlija).

Nakon drugog svjetskog rata, Uhlak se poslije kratkog rada u Tanjugu u Beogradu trajno nastanjuje u Sarajevu. Zapošljava se kao kustos Zemaljskog muzeja, putuje po romskim naseljima i intenzivno skuplja njihovo gradivo. Sarađuje s Centrom za balkanološka pitanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine i radove objavljuje u domaćim naučnim časopisima. Svoje materijale i tekstove redovno šalje u *Journal of the Gypsy Lore Society* iz Liverpola.

Najviše pažnje u svojim istraživanjima Uhlak je poklanjao romskoj leksičkoj građi. Kao rezultat nastala su tri rječnika, koji predstavljaju vrhunac njegovog stvaralaštva: *Bosnian Romani: a vocabulary* (3 volumes) (1941–1943), *Srpskohrvatsko-ciganski rječnik* (Romane Alava) (1947) i *Rječnik srpskohrvatsko-romsko-engleski* (1983).

Djelo Radeta Uhlika doprinijelo je boljem poznavanju kulture i jezika romskih zajednica s Balkana širom svijeta. Njegov rad je isto tako uticao na dalji razvoj i standardizaciju romskih govora na Balkanu. Svoju sklonost ka stranim jezicima prenio je na djecu i unuke, što je na izvjestan način trasiralo i životni put izlagača.

НЕОБИЧНОСТ ЖИВОТА И ДЕЛА РАДА УХЛИКА

Драгољуб Ацковић

Београд

Живот и рад једног од првих класичних ромолога у свету – а засигурно првог на Балкану, разликује се од свих, мени до сада знаних, научних прегалаца у овој области.

То његово разликовање од осталих, почело је моментом његовог крштења. Име Аладар му је замењено у Раде.

Рођен у породици словачког војног лекара Јосипа Ухлика, вероватно по инерцији уписан је у војну грађевинску Академију у Бечу, коју је присилно, услед избијања Првог светског рата, напустио и вратио се у родно Сарајево. Одмах се прикључује српској војсци и две године остаје у њој.

После демобилисања долази у Београд и игром случаја, како он сам каже, а будући да ту било једино слободно место, уписује Германистику на београдском Филолошком факултету. Факултет, уз рад на разним местима, завршава врло брзо и враћа се у Босну и запошљава.

Најпре добија место суплента,¹ а потом и професора немачког језика. Службује у два-три градића, од којих је један Приједор. У Приједору, нарочито у његовој околини, среће се са Ромима, народом за који и научно и људски остаје везан читав свој живот. То његово интересовање врло брзо га је принудило да научи неколико ромских дијалеката,² нарочито гурбетских, и да започне, нешто што никад нико није радио.

Почео је да прикупља, бележи и штампа књиге песама и прича на језику овог народа. Пошто је крајем тридесетих година прошлога века прикупио довољан број песама на ромском од неколицине, како он каже „циганских песника“, од којих је најзначајнији Рецо Османовић из Погледала, сопственим средствима 1938. године у Приједору штампа збирку под називом „Романе Ћиља“ која садржи 107 песама и ову збирку дели Ромима бесплатно. У то време прикупио је и писаћом машином прекуцао а онда шапирографисао још једну збирку песама а потом и збирку прича.

Док је радио са Ромима по пољима и босанским гудурама људи су га чудно гледали, понеки говорили да је „дило“, али он је знао шта ради. Склапао је пријатељства и стекао поверење међу итекако неповерљивим Ромима, поверење које је трајало читавих седам деценија и резултирало писањем 44 научна рада о ромском језику и култури, од којих су три речника ромског језика, неколико збирки народних прича и песама, а преко 1.200 ромских прича остаје му у рукопису.

Прикупио је Ухлик за тих седам деценија бављења ромским студијама највишег ранга неколико хиљада примера реченица и исказа на ромском језику од којих је већина током последњег рата нажалост изгорела.

Животом и радом академика Рада Ухлика нико се од научника није темељно бавио, САНУ овим научним скупом чини преседан.³

Кључне речи: Раде Ухлик, Роми, ромски језик, ромска поезија, ромске приче

1 Професор који још није положио државни испит.

2 Раде Ухлик је осим ромског говорио још тринаест језика.

3 Овим научним скупом обележава се 120 година од рођења академика Радета Ухлика.

РАДЕ УХЛИК У ЗЕМАЛЈСКОМ МУЗЕЈУ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Aiša Softić

Filozofski fakultet, Univerzitet u Sarajevu

Rade Uhlika je došao u Zemaljski muzej BiH na mjesto kustosa 1946. godine. Upravo rad u Muzeju bitno je odredio i obilježio dalje Uhljkovo bavljenje romskom problematikom koje je započelo znatno ranije, u vremenu prije Drugog svjetskog rata, u periodu kad je Uhlik radio kao srednjoškolski profesor u Prijedoru. Sa druge strane, sa Uhljkovim dolaskom Zemaljski muzej na svojevrsan način proširuje djelokrug svog naučnog rada na način da se pažnja usmjerava ka izučavanju života i kulture manjinskih etničkih skupina, posebno Roma, u šta se sporadično uključuju i drugi kustosi Muzeja.

U radu se nastoji pružiti što cjelovitija slika mnogostrukog Uhljkovog angažmana u Muzeju kao i njegov uticaj na razvoj i koncepciju Odjeljenja za etnologiju, čiji je uposlenik bio sve do odlaska u mirovinu.

Ključne riječi: Rade Uhlik, Zemaljski muzej BiH, Romi

РАДЕ УХЛИК – ЖИВОТ И ДЕЛО, СЕЋАЊА И ДОКУМЕНТИ

Мирослав Нишкановић

Етнографски институт САНУ, Београд

У реферату доносимо белешку о животу и раду Раде Ухлика сачињену на основу докумената који се налазе у Академији наука и умјетности БиХ у Сарајеву, Земаљском музеју у Сарајеву, Гимназији Свети Сава у Приједору, Музеју Козаре у Приједору и Црквеној општини у Приједору. Поред тога донећемо и неколико свеочења о Ради Ухлику од људи који су га познавали.

Кључне речи: Раде Ухлик, биографија, Цигани/Роми, фолклор

РОМСКЕ НАРОДНЕ ПРИПОВЕТКЕ И ПРЕДАЊА У ЗАПИСИМА РАДЕТА УХЛИКА

Данијела Поповић Николић
Филозофски факултет, Универзитет у Нишу

Дугогодишњи рад на бележењу усмених казивања ромског народа Раде Ухлик је учинио доступним објављивањем грађе у два наврата, 1957. и 1980. године. Из корпуса који је чинило (према сведочењу самог записивача и приређивача) преко 400 записа, за публикавање је издвојено око стотинак. У раду ће бити представљени резултати анализе прозног фонда Рома са простора Босне и Херцеговине у Ухликових изборима. Пажња ће бити усмерена ка регистровању казивачког контекста, казивачима и њиховим склоностима ка различитим темама и усменим жанровима, елементима који сведоче, посредно или непосредно, о рецепцији приповеданог. Поред регистровања терминологије (емског и етског става), биће истражене одлике наративних јединица – хронотопа, типских ликова, као и садржинских нивоа формулативности: мотив, сиже, тип приповетке (релације са интернационалном индексацијом). У истраживачком фокусу налази се и приступ Радета Ухлика процесу бележења и објављивања ове грађе.

РАДЕ УХЛИК КАО ЧУВАР НАРОДНИХ ПРИЧА И ПЕСАМА РОМА

Марија Александровић
Висока школа Вршац

Раде Ухлик је рођен 1. фебруара 1899. године у Сарајеву од мајке Милене, девојачко презиме Којдић и оца војног лекара Јосипа Ухлика. Први одлазак у свет омогућила му је тетка Зорка и њен супруг из Беча, где је био годину дана и за то време завршио тамошње три године грађевинске школе. Због почетка Првог светског рата, Ухлик прекида школовање у грађевинској струци и бива активан у војној служби, где је стицајем околности добро савладао грчки језик. По напуштању војне службе покушава да упише прво Медицински факултет, а затим и Филозофски, одсек за романске језике, али без успеха. Уписује немачки језик који је већ добро знао. Након завршених студија, запошљава се као професор немачког језика у приједорској гимназији где остаје десет година. Управо тих десет година обележиће његово даље интересовање за ромски језик и културу. Умро је 12. јуна 1991. године у Сарајеву.

ПОЕЗИЈА

Прву збирку ромских песама под називом „Romane gjiłja – Ciganske pesme“, објавио је 1937. године у Приједору. Предговор је написан на ромском језику, у њему Ухлик охрабрује Рома да негују свој

матерњи језик. Друга збирка под називом „Циганска поезија“ излази 1957. године у препеву Бранка В. Радичевића. У предговору збирке коаутори наводе да су „интервенисали“ приликом бележења песама јер: „Циганин песник злоупотребљава песничке слободе. Ако одмах не нађе одговарајући слик, он понекад сакати реч тако да постаје и неразумљива“. У препеву песама су видљиве интервенције, вероватно у циљу афирмисања ромске поезије међу широм читалачком публиком. Збирка ромске поезије преведена је на словеначки и немачки језик и под називом „Zigeunerlieder“ издата у Лајпцигу 1977. године.

Друга збирка под називом „Gilengo lil-Vlaxickone romengo“ штампана је 1978. године, у њој је представљена поезија различитих група влашких Рома. Необјављена рукописна збирка од 129 ромских песама налази се на Катедри за индологију Филозофског факултета у Загребу.

ПРОЗА

Поред сакупљања ромске поезије, Раде Ухлик се бавио и прикупљањем ромских прича које је издао у две књиге. Прва књига издата је под називом „Циганске приче“ 1957. године, а другу је под називом „Казивања Рома“ 1980. године приредио и поезију препевао Слободан Берберски. Свестан да се усмено ромско стваралаштво временом губи, а да се нико озбиљније не бави прикупљањем прича, песама, легенди, шала и других усмених форми, Ухлик у једном од последњих предговора (концепта) прикупљених прича наводи да је током свог дугогодишњег рада сакупио 840 циганских народних прича обједињених у 28 рукописних књига. Иза њега је остало много необјављених научних радова и прикупљене усмене грађе који чувају не само ромски језик, већ садрже и језгровите описе обичаја, веровања, карактере Рома казивача као и проблема са којима се као истраживач суочавао на терену. Његово знање ромског језика и жеља за упознавањем културе једног маргинализованог народа, сачувало је од заборављања културну баштину Рома.

Кључне речи: Раде Ухлик, ромска поезија, ромске приче, усмена ромска књижевност, Роми

МАЛЕ РОМСКЕ ФОЛКЛОРНЕ ФОРМЕ У ЛИНГВИСТИЧКИМ СТУДИЈАМА РАДЕТА УХЛИКА

Биљана Сикимић

Балканолошки институт САНУ, Београд

У својим лингвистичким студијама Раде Ухлик повремено наводи податке о изворима за примере које анализира, тако у својој студији о императиву у ромском језику (1974) помиње постојање „nekoliko hiljada većih ili manjih autentičnih romskih tekstova, pjesama, narodnih pripovjedaka, šala itd.“ Осим фолклорних извора, његова лингвистичка анализа заснивала се и на „osam stotina pjesama koje je ispjevao stari narodni pjesnik Redžo Osmanović iz Prijedora“, као и на његовом преводу Јеванђеља по Луки на гурбетски ромски (1938).

Ексцерпцијом и систематизацијом примера који су Ухлику послужили за лингвистичку анализу може се успоставити релевантан корпус малих ромских фолклорних форми (пословица, изрека, фразеологизама, заклетви, просјачких молитви, дечијег фолклора, разбрајалица, брзалица, магијских формула, игри речи, инвективе, псовки и тако даље). Употребљени као примери за лингвистичку анализу могу се издвојити и бројни ромски стихови, затим одломци из бајки или приповедака као и различита етнолингвистичка грађа (веровања, демонологија, рецепти) које повремено прате и анегдоте из Ухликовог личног теренског рада.

Прилог има за циљ да скрене пажњу на постојање ромске фолклорне грађе на свим ромским говорима у Југославији коју је Раде Ухлик прикуписао током неколико деценија свог теренског рада, а која је до данас остала практично непозната будући намењена искључиво лингвистичкој анализи.

РОМОЛОШКЕ ИДЕЈЕ И ОСТВАРЕЊА РАДЕТА УХЛИК И ТРИФУНА ДИМИЋА

Свенка Савић

Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду

Академик Раде Ухлик (1899–1991) задужио је југословенску ромологију бројним доприносима у домену ромског језика, културе и историје. Као ромолог њему припада првенство у постављању ромологије као научне интердисциплине, која се споро пробија међу другим интердисциплинарним подручјима данас у југословенском простору па није јасан континуитет од првенства до настављача његових идеја.

Трифун Димић (1956–2001) самоуки ромолог, борац за културни и језички идентитет Рома, ризничар културе Рома, уредник бројних издања, песник, преводац, оставио нам је бројне радове у домену ромског језика, речника, сакупљених народних умотворина, затим превода на ромски језик и са ромског језика (Ацковић, 2005).

У раду поредим ромолошке идеје ова два ромолога са становишта доприноса ромологији данас, чиме желим да укажем на континуитет доприноса појединаца развоју ромологије у југословенском простору.

UHLIKOV RAD „CIGANIZMI U ŠATROVAČKOM ARGOU I SLIČNIM GOVORIMA“ U ODNOSU NA TAKOZVANI ROMSKO-SRPSKI MJEŠOVITI JEZIK

Nikola Rašić
Rotterdam

U izvjesnom djelu romološke literature i na internetu spominje se postojanje takozvanog romsko-srpskog mješovitoga jezika, koji bi onda bio tipa Para-Romani, tj. jezik sa srpskom gramatičkom strukturom i mnogim leksičkim elementima iz romskoga, koji onda služi kao tajni jezik odraslih muških članova ili pak kao identitetski simbol zajednice, rijetko i jezik svakodnevnoga života. Takvi su jezici npr. Caló iberskih gitana (s lokalnim varijantama u Kataloniji, Portugalu, Francuskoj i Brazilu), Anglo-Romani u Engleskoj, Scandoromani u nordijskim zemljama, Finsko-romski, kao i danas već izumrli Errumintxela, t.j. baskijsko-romski mješoviti jezik, jezik armenskih Loma Boša (Lomavren), jezik estonskih Roma Liause i još neki. Svi su ovi jezici više ili manje obilno opisani, naročito Caló i Anglo-Romani, međutim, o tzv. Romano-Serbian nema nikakve literature. Kao izvor ponekad se doduše navodi upravo rad Rade Uhlika „Ciganizmi u šatrovačkom argou i sličnim govorima“. Takav jezik, naravno, ne postoji a za njegov virtualni nastanak Rade Uhlik ne snosi nikakvu odgovornost. U ovom se radu predstavlja nastanak te znanstvene zablude i neke zanimljive sociolingvističke implikacije koje ona proizvodi.

ДОПРИНОС РАДЕТА УХЛИКА ПРОУЧАВАЊУ ЖАРГОНСКЕ ЛЕКСИКЕ РОМСКОГ ПОРЕКЛА

Марија Вучковић
Институт за српски језик САНУ, Београд

Допринос Радета Ухлика проучавању жаргонске лексику ромског порекла биће у овом прилогу осветљен представљањем његовог рада из 1954. године – Ciganizmi u šatrovačkom argou i u sličnim govorima и шатровачке грађе унете у Srpskohrvatsko-romsko-engleski rečnik из 1983. године. У другом делу прилога пажња ће бити посвећена рецепцији његових истраживања из овог домена међу ромолозима, с једне стране, и лингвистима и лексикографима који се баве српско-хрватским жаргоном, с друге стране.

LEKSEMI ORIJENTALNOG PORIJEKLA U GURBETSKOM DIJALEKTU BOSANSKO-HERCEGOVAČKIH ROMA U PRIČAMA I LEGENDAMA RADA UHLIKA

Hedina Tahirović-Sijerčić

Članica Vijeća Evrope u Komitetu eksperata za Evropsku povelju o regionalnim ili manjinskim jezicima

Koristeći se metodom dvostepene semantičke adaptacije, primarne i sekundarne, Rudolfa Filipovića (1986) u dijalogu sa romskim studijama u oblasti romskog jezika, pronalazim način pristupa istraživanju leksema orijentalnog porijekla⁴ u gurbetskom dijalektu bosansko-hercegovačkih Roma kojima je bosanski – hrvatski – srpski jezik poslužio kao transfer u njihov romski jezik. Istraživanje i kritiku nedosljednosti zapisivanja i prenošenja orijentalnih leksema u romski jezik potpomogli su primjeri odabranih priča bosansko-hercegovačkih Gurbeta objavljenih u zbirci priča Von den Hexen – Märchen der Gurbet – Roma / E Čoxanend'i – Gurbetond'e paramiča (2006) koju je prikupio i zabilježio Rade Uhlik u vremenskom periodu od 1937. do 1954. godine.

Ključne riječi: gurbetski dijalekat, romski jezik, efekat kontakt jezika, posuđenice, orijentalni jezici.

KAUZATIVNI ROMSKI GLAGOLI

Rajko Đurić

Beograd

Akademik Rade Uhlik (1899–1991) iz Sarajeva, autor je mnogih morfološko– sintaksičkih radova o glagolima u romskom jeziku. Među tim radovima posebno mesto zauzima komparativna studija „O kauzativu u novoindijskim jezicima zaban i urdu i romendji čhib“, koja se pojavila kao prilog Orijentalnog instituta u Sarajevu (sv. V/1955) u izdanju sarajevske izdavačke kuće „Veselina Masleše“, 1955. godine.

Zaban i urdu. Zaban i urdu je službeni jezik koji se govori u Pakistanu. Ovaj jezik je stvoren za potrebe obrazovanja u vreme sultanata u Delhiju, dakle nakon drugog egzodusa Roma iz Indije, koji je usledio posle bitke u Tereinu 1192. godine u kojoj je pobedio osvajač severne i severozapadne Indije Mahamad Ghor. Vreme vladavine Akbara (1556–1605) označava „zlatno doba“ ovog jezika, čiji je naziv (urdu, „zaprežna kola“) ostao da živi u jezičkom pamćenju Roma: vordon na romskom znači „zaprežno vozilo“, to jest, „oni koji žive u hordi, postali su novi gospodari“. Naravno, bilo je i masovnih demnostracija protiv zaban i urdu jezika, koji je trebalo da postane jezik Mongolskog carstva. U Daki su 21. februara 1952. organizovane masovne demonstracije, a policija je tom prilikom ubila veći broj ljudi. UNESCO je 1999. godine proglasio 21. februar za Međunarodni dan maternjeg jezika.

Kauzativ i kauzativni glagoli. Lingvisti su došli do saznanja da je u ovom jeziku kauzativ jedna od vrlo

---

4 Iz arapskog, perzijskog i turskog jezika.

značajnih karakteristika, što je inače odlika gotovo svih novoindijskih jezika, s kojima je i romski u bliskom srodstvu.

Osim većeg broja starih i savremenih arijskih jezika Evrope i Azije, kauzativ se upotrebljava u bantu jezicima (oko 500 u regionu Niger – Kongo u Africi), kavkaskim, hamitskim (egipatski, berberski, čadski itd.); semitskim, kao što su arapski, jevrejski itd. Jezici ural – altajskog tipa, među kojima su turski i madjarski, koriste takodje kauzativ.

Jezici koji nemaju kauzativ služe se faktitivom. Ovi jezici pribegavaju raznim sintaksičkim i drugim pomoćnim sredstvima da bi odnosnom glagolu dali adekvatnu nijansu značenja. U lingvistici ne postoji jedinstvena definicija kauzativa (lat. cause, „uzrok“). Naime, jedni ih tretiraju kao oblik dijateze, dok ih drugi tretiraju kao posebnu glagolsku kategoriju za izražavanje radnje koja je rezultat druge radnje, odnosno, kao semantički zasnovanu klasu glagola, tj. glagolskih konstrukcija, čija je uloga da označe uzrok ili su povod za neko drugo događanje.

Istorijski posmatrano, kauzativi obrazuju pretežno desetu klasu tematskih glagola u sanskritu. Ta klasa se naziva čur, prema korenu sanskritskog glagola cur, curati, „krasti“. (Romski: čorel, „krasti“). Kauzativ od romskog glagola čorel konstruiša se pomoću infiksi ili kauzala -ar-. Znači, čor+(ar)+el → čorel, „ukrasti“, „uzeti neprimjećeno“. (Pridev nastaje od korena čor i sufiksa -vano → čorvano, „kradljiv“, „skolon krađi“).

Oblik dijateze (medijum) glasi: čorardiv, „iskradem se“; čorardos, „iskradeš se“; čorardol, „iskrade se“, itd. (Ovaj oblik pokazuje da je reč o tematskom glagolu. Međutim, tema a se ne iskazuje dosledno iz fonoloških raziloga: io = o).

Najzad, postoje imenice koje nastaju od oblika čorar + sufiks -ipe ili -mata → čoraripe m. → čorarimata f. Njihova značenja uslovljena su kontekstom. Oblici čoripe m. „kradja“ (kao pojam) i čorimata f. „kradja“ (kao delo, radnja) nastali su od korenskog oblika čor.

U pomenutom radu, akademik Uhlik je citirao iz urdu jezika glagol nikalna, „izaći“. Kauzativ od ovog glagola glasi: n i k a: l n a, „izvući“, „izvaditi“, „učiniti“ („prozrokovati“) da „neko ili nešto izadje“. Romski je iklel (varijanta: inkljel) „izaći“; a kauzativ je ikalel, (varijanta: inkalel) „izvaditi“. Za razliku od prethodno pomenutog glagola čorel, „krasti“, u ovom drugom slučaju se kauzativni oblik konstruiše pomoću infiksa ili kauzala -al-: ik+al+el → ikalel, odnosno ink+al+el → inkalel.

Kauzativni glagoli su, naravno, uvek tranzitivni glagoli, bez obzira na svoje poreklo. Međutim, razlika između tranzitivnih i intransitivnih glagola u urdu i romskom nije tako oštra kao u evropskim jezicima. Primer koji pokazuje kako neprelazni postaju prelazni glagoli jeste glagol iz urdu jezika daurna, „trčati“. (Sanskritski: dru, „trčati“). Od glagola daurna je izveden kauzativ daurana, „dati nekome povoda da trči“.

Ima primera koji pokazuju da se od jednog glagola mogu konstruisati sva tri oblika kauzativa. To je, na primer, romski glagol našel, „bežati“. Prvi oblik kauzativa konstruiše se pomoću infiksa ili kauzala -av-: našavel; drugi se gradi pomoću infiksa ili kauzala -al-: našalel; i, najzad, treći se konstruiše pomoću infiksa ili kauzala -ar-: našarel. Prvi oblik može značiti „skloniti svoje stvari“, „sačuvati ih propasti“ itd; drugi oblik znači „sklopiti brak otmicom“, „izbeći opasnost“; treći oblik značiti „spasiti se od propasti“, „bektvo od uništenja“.

Izuzev zamenica, veznika i usklika, pomoću kauzala -al, -av i -ar mogu se, u principu, konstruisati kauzativni glagoli sa svim vrstama reči, što znači i sa promenljivim i sa nepromenljivim. Na primer, pomoću priloga: paše, „blizu“ → paš+ar → pašarel, „približiti“; dur, „daleko“ → dur+ar → drurarel, „udaljiti“ itd.

Konstrukcija kauzativa u urdu i romskom jeziku, kao i njihova sintaksička upotreba i značenje glavna su tema ovog rada.

Ključne reči: Rade Uhlik, kauzativ, urdu, romski, kauzativni glagoli, sintaksa, semantika

БАЛКАНИЗМИ У РАДОВИМА РАДЕТА УХЛИКА

Мирјана Мирић

Балканолошки институт САНУ, Београд

Поједини варијетети ромског језика којима се говори на Балкану, посебно балканска грана ромског језика, сматрају се у одређеној мери балканизованим (Matras 1994, Boretzky/Igla 1999, Friedman 2000), мада неки аутори оспоравају припаданост ромског језика Балканском језичком савезу (в. Sandfeld 1930, Асенова 2002, између осталих).

У раду се представљају и из савремене балканолошке перспективе анализирају балканизми у ромском језику које је Раде Ухлик истраживао у својим студијама (Uhlik 1951, 1973, 1984). У балканизме које Ухлик препознаје и анализира спадају: антиципација (у савременој терминологији: редупликација), постпозитивни и препозитивни члан, датив присности, регресија инфинитива и његова замена конјунктивом са везником *te*, и аналитичко образовање футура I са непроменљивом партикулом *kat/ka*. Поменуте балканизме Ухлик анализира превасходно у западногурбетском и дијалекту косовских Гурбета, премда их пореди и са другим ромским варијететима, као и другим језицима/дијалектима Балканског језичког савеза.

Посебна пажња посвећена је Ухликовим идејама о палеобалканском језичком супстрату у основици развоја балканских језичких црта, које разматрамо у контексту савремених теорија о пореклу Балканског језичког савеза (в. Lindstedt 2000).

„ДАТИВ ПРИСНОСТИ“ / „ДАТИВ СРДАЧНОСТИ“ У РАДОВИМА РАДЕТА УХЛИКА

Светлана Ћирковић

Балканолошки институт САНУ, Београд

Овај рад има за циљ да укаже на рад Радета Ухлика у области балканске лингвистике, односно на истраживању оних одлика ромског језика који указују на утицај балканских језика на ромски.

Фокус у раду ће бити на „датову присности“, одлици ромског језика коју Ухлик сматра палеобалканским супстратом. У ромском језику датив присности се реализује дативом личне заменице првог и другог лица једине и множине, док је у трећем лицу једине и множине у употреби повратна заменица. Овако употребљен, датив присности је део глаголске фразе, и има неколико функција. Датив присности се јавља у функцији „приснијег уношења субјекта и учествовање његово у некој радњи или некој делатности“ (Uhlik 1953: 76). Анализирајући примере из гурбетског (српскоциганског), западногурбетског и чергашког говора, Ухлик долази до закључка да конструкција глагол + датив присности истиче трајност радње или стања. У случајевима употребе уз глаголе који означавају кратку радњу,

датов присности има функцију „да евентуално поткрепи неку жељу, да подупре какав захтев“ (Uhlík 1953: 79). Иако термини „датов присности“ / „датов срдачности“ указују на то да се овај облик користи за потребе означавања „радосних“ збивања, Ухлик истиче да се датов присности користи и за непријатне догађаје, који не одишу неком срдачношћу (Uhlík 1953: 76). Посебан значај наведених и анализираних примера је у томе што се је за њих Ухлик тражио подесан преводни еквивалент, што из дијалеката српског језика који такође познају ову језичку црту, што из разговорног српско(хрватско)г језика, са циљем да читаоцима, али и потенцијалним истраживачима приближи значење ове језичке одлике.

Савремена синтаксичка и семантичка истраживања функција и значења датива у словенским и несловенским језицима указују на то да је Ухлик антиципирао неке од функција и значења датива личних заменица и(или) повратне заменице, као што су нпр. позитивна евалуација глаголом означене радње (Arsenijević 2013) и уношење емотивне компоненте у значење глагола уз који стоји (Савова 2017).

ДОПРИНОС РАДЕТА УХЛИКА ИЗУЧАВАЊУ ГУРБЕТСКОГ РОМСКОГ: ПИТАЊЕ НЕОДРЕЂЕНОГ ЧЛАНА

Љубица Ђурић

Филолошки факултет, Универзитет у Београду

Ромски језик, као што је познато, поседује одређени члан. Питање неодређеног члана у ромском је, међутим, питање око којег не постоји консензус. Неки ромолози, говорећи о бројевима у својим граматицима или обрађујући одговарајуће одреднице у речницима појединих ромских дијалеката, наводе да број 'један' у ромском може имати употребе које личе на чланске (нпр. Messing 1987, Vekerci 2000), док неки ову лексему проглашавају неодређеним чланом чија је сфера употребе ограничена на увођење нових референата у дискурс (нпр. Matras 2002).

У раду из 1951. године, Раде Ухлик детаљно се бавио чланским системом у гурбетском ромском. Иако је његов рад пре свега био посвећен одређеном члану, Ухлик је коментарисао потенцијални члански статус лексеме *jekh*, и наводио примере употребе ове лексеме које се могу сматрати чланском. Ухлик је, притом, језичке одлике гурбетског ромског, па и питање неодређеног члана, сагледавао не само из типолошке већ и из балканске перспективе, што је много касније чинио и Виктор Фридман говорећи о евентуалном неодређеном члану у ромским дијалектима на Балкану (2001).

У овом раду желимо да испитамо Ухликов приступ проблематици неодређеног члана у ромском у светлу савремених теорија и сазнања о неодређеном члану у балканским језицима, те да истакнемо релевантност његових запажања за данашња ромолошка истраживања

ЗАПАЖАЊА О КАРАВЛАСИМА И РУМУНСКОМ ЈЕЗИКУ У ДЕЛИМА РАДЕТА УХЛИКА

Анамарија Сореску-Маринковић

Балканолошки институт САНУ, Београд

Бројне лингвистичке студије Радета Ухлика садрже разне напомене од изузетног значаја за боље познавање ромских група румунског матерњег језика у Југославији у другој половини прошлог века, као и о утицају румунског језика на гурбетске говоре, што је све у савременој ромологији и до данас остало прилично непознато. Сматрамо да поновно ишчитавање Ухликових лингвистичких студија може пружити бољи увид како у историју ромског језика, тако и у данашње стање ромских група на Балкану.

Сходно томе, овај прилог има два главна циља. Први је да данас, у тренутку кад бањашке студије добијају облик посебне дисциплине, на пресеку ромолошких и румунских студија, скрене пажњу на Ухликову улогу у овој области. Тачније, његова запажања о Каравласима у Босни потврђују и допуњују раније Филипескуове и Вајгандове опсервације са почетка 20-ог века: „Влашки Цигани и Каравласи нису истовјетни појмови. Каравласима (тј. црним Власима) називамо у Босни оне Цигане мјешанце који не говоре цигански; заборавили су га јер су дуго времена живјели међу Власима. Они спадају у најновије Цигане досељенике из доњег Подунавља. Њима је матерњи језик влашки. У прошлом рату они су највећим дијелом страдали“ (1954). Говорећи о деноминацији ромских група, Ухлик, поред Каравлаха, такође наводе Рударе и Бањаше, пружећи много изнијансиранију слику Рома на Балкану.

Други циљ прилога је да осветли Ухликову улогу у истицању удела румунских позајмљеница у говору Гурбета, пратећи у бројним својим радовима „фантастичне метаморфозе влашке ријечи“ (1981). Поред „неколико стотина влахизма“ сачуваних у „гурбетском лексичком благу“ (1981), његове студије се такође баве румунском етимологијом, калковима према румунском, као и румунском фонетском утицају у гурбетским говорима.

